

УДК 338.43: 323.174(477.74)

ОЗДОРОВЧО-РЕКРЕАЦІЙНА ФУНКЦІЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Павлов О. І.

Визначено призначення та зміст оздоровчо-рекреаційної функції сільських територій України, охарактеризовано послуги, що відносяться до цієї сфери діяльності.

Ключові слова: оздоровчо-рекреаційна функція, оздоровчо-рекреаційні послуги, оздоровчо-рекреаційні ресурси, сільські території, сільський туризм.

Розгляд оздоровчо-рекреаційної функції як однієї з ключових для сільських територій України є цілком виправданим з огляду на їх ресурсний потенціал. Особливої актуальності, як з точки зору наукової, так й практичної ця проблема набуває для південних регіонів та Карпат, де природні елементи рекреаційного комплексу складають рекреаційне природне середовище. Передусім це стосується сільських територій Автономної Республіки Крим, в межах яких поєднується кілька контрастних природних компонентів – а саме: рівнина і гори, море і суша, степ і паркова зона. Проте, оздоровчо-ресурсний потенціал поки що використовується недостатньо ефективно. У зазначених регіонах існують усі умови для перетворення оздоровчо-рекреаційної функції сільських територій на конкурентну й навіть альтернативну сільськогосподарській функції.

Серед інших чинників, що стримують розвиток оздоровчо-рекреаційної функції сільських територій – недостатня увага до цієї проблематики з боку науковців. Серед спеціальної літератури з цього питання переважають праці, в яких висвітлюється розвиток рекреації взагалі або її регіональний аспект. Серед публікацій, переважають такі, в яких висвітлюється розвиток сільського зеленого туризму. Це праці Є. Козловського [1] та М. Лендьела [2]. Розкриттю механізму розвитку курортно-рекреаційних територій присвячено дисертаційне дослідження П. Гудзя [3]. Але відсутні праці, в яких оздоровчо-рекреаційна функція висвітлювалася б комплексно й в контексті розвитку сільських територій.

Метою дослідження є визначення ролі оздоровчо-рекреаційної функції сільських територій України як конкурентної, а в окремих регіонах й як альтернативної сільськогосподарській функції. Для її досягнення сформульовано наступні завдання:

- визначити призначення та зміст оздоровчо-рекреаційної функції сільських територій;
- охарактеризувати послуги, що відносяться до оздоровчо-рекреаційної функції.

У процесі функціонування сільських територій відбувається взаємодія людини, виробництва та природи. За просторовою ознакою відповідно відрізняються й функції територій, які значною мірою визначаються наявними природно-рекреаційними ресурсами. Більшість з них є рідкісними з точки зору їх оздоровчого впливу на організм людини. Значна частина цих ресурсів може бути відновлена з точки зору повернення їхніх лікувальних властивостей завдяки збалансованому природокористуванню за умови оптимального співвідношення між досягненням економічного зростання, задоволенням матеріальних та духовних потреб, збереженням якісного стану природного середовища.

Землі в межах сільських територіальних утворень використовуються не тільки завдяки природній властивості ґрунтів (родючості). Землі як частина природного екологічного середовища органічно взаємодіють з іншими природними компонентами (водами, лісами, атмосферним повітрям тощо).

У Генеральній схемі планування території України території та об'єкти природно-заповідного фонду, ліси, водно-болотні угіддя, землі водного фонду, рекреаційного та оздоровчого призначення, інші природні території, важливі для збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, визначені як зона національної екологічної мережі. Зважаючи на їх малу частку в загальній площі території, в цьому документі наголошується на необхідності її збільшення та застосування до цього типу території спеціального охоронного режиму господарювання [4, с. 165, 167]. На нашу думку, запропонований підхід віднесення всіх перелічених типів територій до господарських об'єктів не є вип-

равданим, оскільки за своїм функціональним призначенням природоохоронні об'єкти відрізняються від оздоровчо-рекреаційних. Перші сприяють екологічному оздоровленню території, відтворенню природних ресурсів, другі – оздоровленню населення, відтворенню його продуктивних сил, покращанню здоров'я. За великим рахунком, природоохоронні об'єкти беруть активну участь й у створенні сприятливого життєвого середовища, але прямо не задіяні у створенні рекреаційного продукту. На цій підставі не можна погодитися з дослідниками, які відносять території рекреаційного та культурно-оздоровчого призначення разом із природними й біосферними заповідниками, національними парками, заказниками тощо до природоохоронних територій [5, с. 121].

Запропонована нами диференціація зазначених територій відповідає чинному законодавству. Так, у Земельному кодексі України виокремлено землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення; землі оздоровчого призначення; землі рекреаційного призначення; землі історико-культурного призначення. До земель оздоровчого призначення належать землі, що мають природні лікувальні властивості, які використовують чи можуть використовуватися для профілактики захворювань та лікування людей. На відміну від них землі рекреаційного призначення використовують для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів [6, с. 11, 21].

Ураховуючи переважно профілактично-лікувальний характер земель оздоровчого призначення та земель рекреаційного призначення, ми розглядаємо оздоровчо-рекреаційну діяльність як єдину цілісну функцію сільських територій, виокремлюючи в ній оздоровчі, туристичні та історико-культурні послуги.

Деякі автори використовують терміни “курортно-рекреаційна” та “оздоровчо-рекреаційна” діяльність як синонімічні [3, с. 76]. Це цілком виправдано, оскільки термін “курорт” (від німецького *kurort*: *kur* — лікування та *ort* — місце) за своїм змістом суттєво не відрізняється від терміна “оздоровлення”. Термін “рекреація” має два споріднені значення (від лат. *recreatio* — відновлення, та польськ. *rekreacja* — відпочинок), між якими існує тісний взаємозв'язок: без відпочинку відновлення людських сил неможливо, а їх відновлення передбачає відпочинок.

Для здійснення оздоровчо-рекреаційної діяльності важливе значення має рекреаційна освоєність території – рівень її природної та соціокультурної підготовленості, інфраструктурної облаштованості, екологічної захищеності як рекреаційного середовища [7, с. 569].

Основу формування оздоровчо-рекреаційних систем складають площа земель оздоровчого призначення, яка в Україні сягає 34,5 тис. га, та площа рекреаційного призначення – 103,6 тис. га [3, с. 76]. Чимала їх частка припадає на приміські населені пункти та центри сільських адміністративних районів й очікує свого подальшого господарського освоєння. За даними Державного департаменту з питань діяльності курортів, рівень використання природно-оздоровчих ресурсів не перевищує 25–30%, а загальна кількість оздоровлених за останні десять років зменшилась у 2,5 рази [3, с. 365].

Оздоровчо-рекреаційна функція сільських територій пов'язана з наданням рекреантам відповідних послуг, спрямованих на відновлення їхніх життєвих сил та здоров'я, організацію відпочинку, проведення спортивно-туристичних заходів. За складністю та змістом оздоровчо-рекреаційних послуг, цей вид діяльності доцільно поділяти на кілька рівнів. На першому рівні забезпечується просте відтворення (відновлення) життєвих сил людини. Цей рівень обмежено рекреаційною та туристичною діяльністю (послугами з організації відпочинку та розваг рекреантів). Для її реалізації достатньо наявності природно-рекреаційних ресурсів (морського та річкового узбережжя, лісів тощо), елементарних розважальних та туристичних об'єктів. Такий рівень рекреаційних послуг здатні забезпечити невеликі заклади й навіть сільські домогосподарства. На другому рівні досягається розширене відтворення фізичних та духовних сил із застосуванням, крім рекреаційно-туристичних об'єктів, також лікувально-оздоровчих закладів курортно-санаторного типу. Переважна більшість діючих оздоровчо-рекреаційних комплексів відповідає зазначеному рівню. Цей вид послуг повинен мати загальнодержавний статус, а в окремих випадках і міжнародний. Він вимагає активної участі держави у відновленні матеріальної бази оздоровчо-рекреаційних комплексів, створенні сучасної інфраструктури, що відповідають вимогам часу.

Отже, оздоровчо-рекреаційний комплекс має містити: природно-рекреаційні ресурси; відповідні лікувально-оздоровчі, рекреаційно-розважальні та спортивно-туристичні заклади; оздоровчо-рекреаційну та соціально-побутову інфраструктуру; кваліфікований персонал; споживачів оздоровчо-рекреаційних послуг (рекреантів) та спиралася на маркетингове, фінансове, інформаційне забезпечення.

Таким чином, рекреація безпосередньо пов'язана з природним середовищем, його здатністю відновлювати життєві сили і здоров'я людей. З цієї причини оздоровчо-рекреаційна функція сільських територіальних утворень виглядає такою ж природною, як і сільськогосподарська, а тому має розглядатися як перспективна. Передусім це стосується Українських Карпат та Причорномор'я, які відрізняються найбільшою різноманітністю рекреаційних ландшафтів. У Карпатах, окрім рекреаційних і людських ресурсів, що сприяють розвитку зазначеної функції, у ролі інших чинників виступають найвищі в країні щільність сільського населення, середня людність сільських поселень і найнижчий рівень урбанізації. Причому тут поєднано кілька природно-рекреаційних ресурсів, гірський рельєф, значні лісові масиви. Наприклад, в Івано-Франківській області зосереджено 8,6% річкового стоку України, 8% площі земель лісового фонду, 2,6 тис. га водно-болотних угідь, понад 300 джерел мінеральних вод [8, с. 49]. Однак вони поки що недостатньо використовуються. З 2004 р. поблизу Яремчі розпочалася реалізація масштабного інвестиційного проекту "Туристичне селище "Маєток Святого Миколая" вартістю 2 млн дол. США. Цим проектом передбачено організацію в зоні приміського парку на площі 50 га колоритного розважального комплексу [9, с. 234]. Його будівництво не лише забезпечить місцеве населення новими робочими місцями, а місцевий бюджет новою статтею надходжень податкових платежів, але й дасть потужний поштовх для подальшого розвитку сільського туризму та розбудови інфраструктури оздоровчо-рекреаційного комплексу.

Подібна ситуація склалася й у Закарпатській області, яка межує з Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією, що відкриває великі можливості для залучення іноземних рекреантів. Регіон надзвичайно багатий не тільки на родовища лікувальних вод та грязей, але й на ліси, сприятливі кліматичні умови, гідрологічні та ландшафтні особливості місцевості. Серед них найбільш потужним є лісовий рекреаційний комплекс, який займає 543,6 тис. га або 49,2% території. Тут нараховується 16 санаторіїв, 14 санаторіїв-профілакторіїв, 3 пансіонати та будинки відпочинку, 12 турбаз та 26 інших баз відпочинку, які зосереджені переважно в селах або в районних центрах. Але за показником курортної освоєності території (два ліжко-місця на 1 км²) область поступається сусіднім країнам. Наявні природно-рекреаційні ресурси використовуються лише на 4,3%, а їх економічний ефект становить 9% від виробленого в промисловості валового продукту [2, с. 105–106]. Зараз в області ведеться передпроектна робота з обґрунтування доцільності будівництва термальних аквапарків, які б одночасно виконували оздоровчі та розважальні функції. Найбільш сприятливим місцем для цього вважають курортне село Деренівка Ужгородського району, де на базі діючих санаторіїв уже відкрито плавальні басейни з мінеральною водою, інгаляторії та відповідні лікувально-діагностичні кабінети [9, с. 235]. Поява в регіоні такого сучасного оздоровчо-розважального комплексу значно покращить інвестиційну й споживчу привабливість місцевих курортів, сприятиме розвитку навколишніх сіл.

Оздоровчо-рекреаційні ресурси гірських районів Львівської області дозволяють розглядати їх як місця поєднання трьох типів рекреаційного продукту одночасно. Основною базою гірськолижних послуг виступає Славське, відпочинкових – Славське, Дубина, Сколе, Гребенів, Коростів, Межиброди, лікувально-оздоровчих – Східниця, Розлуч, Сколівський район, де відкрито джерела мінеральних вод типу "Нафтуся" [10, с. 244–245].

Значні резерви в наданні населенню оздоровчо-рекреаційних послуг мають сільські території півдня України. Переваги цього регіону перед іншими – у значній тривалості теплого періоду року, наявності морського узбережжя, лікувальних властивостях грязей та рапи приморських лиманів, запасах мінеральних вод. У регіоні знаходяться 36% санаторно-курортних закладів України тривалого перебування [11, с. 45, 46]. До того ж оздоровчо-рекреаційні об'єкти розташовано поблизу великих приморських міст, які є привабливими для туристів. Регіон представлений потужним агропромисловим комплексом, що дозволяє йому поєднувати оздоровчо-рекреаційну та продовольчу функції.

Поряд із виконанням оздоровчих, туристичних послуг сільські території України мають достатній потенціал для розвитку історико-культурного туризму. Ідеться про певний окультурений простір, який має одночасно й глибинні історичні традиції. Він уособлює своєрідний історико-культурний ландшафт, конкретне місце, що поєднує в єдине ціле географічний ландшафт з історичною пам'яттю й культурною традицією. У цьому сенсі на особливу увагу заслуговують історичні міста й села, розташовані в різних куточках країни.

Широкої популярності набуває сільський зелений туризм, який перетворюються для багатьох жителів в основний вид діяльності. Економічний аспект сільського зеленого туризму полягає у наступному: він є джерелом доходу для сільського населення; відбувається з використанням переважно невичерпних ресурсів, насамперед природних, соціокультурної та історичної спадщини.

Соціокультурний аспект: інтенсифікуються зв'язки селян з мешканцями великих міст.

Соціальний аспект: здійснюється кооперація на рівні місцевої громади щодо створення повноцінного туристичного продукту, що в остаточному підсумку приводить до поліпшення соціально-психологічного клімату в цій громаді; сільський туризм орієнтований на створення умов для успішного розвитку та кількісного зростання місцевих громад [1, с. 186].

Проте, як свідчить закордонний досвід, сільський туризм – це своєрідна індустрія, що породжує низку проблем, а тому потребує до себе повсякденної уваги. Так, болгарські дослідники, підкреслюючи привабливість сільської місцевості для сімейного туризму, який користується особливою популярністю серед німецьких, австрійських, голландських, датських туристів, звертають увагу на необхідність диференційованого підходу до цієї справи. За даними фірм, що займаються сільським туризмом, не всі їх клієнти бажають отримати повний комплекс послуг. У першу чергу це стосується організації харчування [12, с. 57]. Значна кількість туристів виявляє бажання під час відпочинку брати участь у збиранні врожаю, що не завжди передбачено програмами обслуговування [13, с.58]. Актуальною є також проблема забезпечення сталого розвитку сільських територій, які спеціалізуються на наданні туристичних послуг [14, с. 106–107].

Оздоровчо-рекреаційна функція включає три функції, кожна з яких має своє призначення (рис. 1).

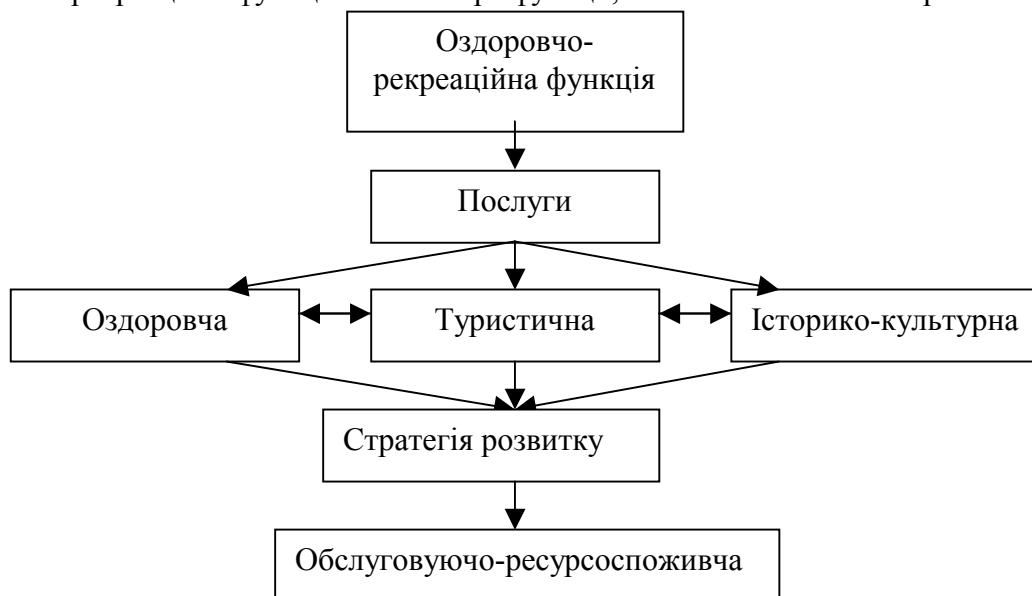


Рис 1. Ідентифікація оздоровчо-рекреаційної функції

Стратегія розвитку оздоровчо-рекреаційної функції визначена як обслуговуючо-ресурсоспоживча, оскільки її мобільність уповільнюється нерозвиненістю господарського комплексу і відповідної інфраструктури.

ВИСНОВКИ

Аналіз оздоровчо-рекреаційної функції сільських територій України свідчить про недооцінку її ролі у відродженні села як з боку науковців, так і владних структур. Слід визнати, що ця функція відіграє велику роль не тільки в оздоровленні населення та відтворенні людських ресурсів, а й у економічному зростанні окремих регіонів країни. З цієї причини сільські території, що відрізняються різноманітністю свого рекреаційного потенціалу вимагають застосування до них спеціального режиму господарювання та відповідного управлінського впливу. Це в свою чергу стимулює подальші наукові розвідки у зазначеному напрямку.

СПИСОК ВИКОРАСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Козловский С. Управлінські засади реалізації державної політики в галузі сільського зеленого туризму / С. Козловский // Вісн. НАДУ. – 2002. – № 4. – С. 184–191.
2. Лендъел М. Туризм як стимул для розвитку. Перспективи цієї галузі в контексті інтересів регіонів України / М. Лендъел // Розвиток громад і регіонів України: [Проект Київ. центру Ін-ту Схід – Захід]: (В. Гудак, Г. Линевиц, О. Бойко-Бойчук та ін.; за ред. С. Максименка). – К.: Логос, 1999. – С. 94–132.
3. Гудзь П. В. Механізм розвитку курортно-рекреаційних територій у сучасних умовах: / П. В. Гудзь: [дис... д-ра екон. наук]: (08.10.01. – захищена 05.06.2003 ; затв. 09.10.2003). – Донецьк, 2003. – 441 с.: іл. – Бібліогр.: с. 396–427.
4. Генеральна схема планування території України / Затв. Законом України від 7 лют. 2002 р. // Упр. сучас. містом. – 2002. – № 1–3(5). – С. 165–172.
5. Гулич О. Екологічно збалансований розвиток курортно-оздоровчих територій та його концептуальні положення / О. Гулич // Регіон. економіка. – 2004. – № 4. – С. 120–126.
6. Земельний кодекс України / Прийнятий Верховною Радою України 20 жовт. 2001 р. – К.: Атіка, 2001. – 96 с.
7. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики / О. Г. Топчієв: [навч. посіб.] – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
8. Приходько М. М. Рекреаційні ресурси Івано-Франківської області та їх використання / М. М. Приходько // Укр. геогр. журн. – 2003. – № 1. – С. 49–52.
9. Рутинський М. Карпатські аквапарки як складова модерної курортно-рекреаційної інфраструктури регіону / М. Рутинський // Регіон. економіка. – 2006. – № 1. – С. 228–236.
10. Мандюк Н. Аналіз ринку рекреаційних послуг гірських територій Львівської області / Мандюк Н. // Регіон. економіка. – 2006. – № 1. – С. 242–246.
11. Коржунова Н. В. Гармонізація розвитку та функціонування рекреаційної та аграрної сфери Причорномор'я / Н. В. Коржунова // Економіка АПК. – 2002. – № 4 (90). – С. 44–49.
12. Станков В. Селскитя туризъм като комуникация, различие и еднаквост / В. Станков // Икономика и управление на селското стопанство. – 2004. – № 2. – С. 58–62.
13. Станкова-Данева Г. Потребителски нагласи към селския туризъм / Г. Станкова-Данева // Икономика и управление на селското стопанство. – 2004. – № 3. – С. 53–62.
14. Станкова М. Туризмът в Европа в контекста на устойчивото развитие / М. Станкова // Проблеми на географията. – 2004. – № 1–2. – С. 106–114.